

התל המבוצר

השרידים הארכיאולוגיים בגן לאומי תל לכיש מספרים פרק מרתק בהיסטוריה של ארץ ישראל. סיור במקום יוביל אתכם משער העיר הקדום, דרך בתי המגורים והחנויות, לחצר ארמון המצודה ועד לבאר העתיקה ולבוסתן היפה

כתב: פרופ' דוד אוסישקין, אוניברסיטת תל אביב | צילומים: המכון לארכיאולוגיה, אוניברסיטת תל אביב

מבט על תל לכיש מכיוון צפון-מערב

במישור החוף הסמוך. נתרכז כאן בתיאור עיר המבצר מתקופת מלכי יהודה. במאה התשיעית לפנה"ס בנה כאן אחד ממלכי יהודה (בהיעדר כתובות אי אפשר לדעת באיזה מלך מדובר) עיר מבצר חזקה שהפכה את לכיש לעיר השנייה בחשיבותה בממלכת יהודה, אחרי ירושלים הבירה. יש להניח שעיר המבצר נבנתה כדי להגן על הגבול המערבי של יהודה, שפנה לעבר ערי הפלשתים ולעבר הדרך היורדת למצרים.

העיר הוקפה בחומה כפולה - חומה חיצונית הבנויה כקיר תמך, המקיפה את התל באמצע המדרון, וחומה מרכזית אשר הקיפה את שולי התל, והייתה בנויה לבנים על יסוד אבן, ועובייה הגיע לשישה מטרים. שתי החומות התחברו למבנה שער מסיבי, גדול וחזק. דרך בנויה הוליכה אל השער מתחתית התל בפיתונו הדרום-מערבית, משם הייתה הגישה אל התל נוחה יחסית. השער היה מורכב משער חיצוני, שבלט כמגדל מקו החומה והתחבר לחומה החיצונית, ומשער פנימי שהתחבר לחומה המרכזית. בין שני השערים הייתה חצר פתוחה.

במרכז העיר נבנה ארמון המצודה, שכל הנראה היה מושבו של מושל העיר מטעם מלך יהודה. חצר גדולה השתרעה ממזרח לארמון, ובצד החצר היו מבני עזר, מחסנים או אורות, אשר שימשו לצורכי ארמון המצודה וחיל המצב.

האבנים שנדרשו לבניית הביצורים, ארמון המצודה ומבני העיר נלקחו ככל הנראה ממחצבה עמוקה במזרח התל. מחצבה זו כונתה בידי המשלחת הבריטית שחפרה אותה "הבור הגדול". המשלחת שיערה שהבור היה מפעל

אלה הקנו לתל את צורתו המרובעת ויצרו את המדרונות התלולים והגבוהים המקיפים אותו.

במחצית השנייה של האלף השני (תקופת הברונזה המאוחרת) הייתה לכיש, כמו רוב ארץ כנען, נתונה תחת שלטון מצרי. בארכיון אל-עמרנה במצרים, בן המאה ה-14, נתגלו מכתבים של מלכי לכיש אל פרעה, שבהם הם מביעים את נאמנותם אליו. בחפירות התגלו שני מקדשים חשובים מתקופה זו: האחד במרכז התל, והשני, המכונה "מקדש

החפיר", למרגלות התל בצדו המערבי. העיר הכנענית האחרונה נהרסה בשריפה אדירה בשנת 1130 לפנה"ס בערך. לאחר מכן היה המקום שומם במשך מאתיים שנה או יותר. בספר יהושע י', לא-לב מסופר שלכיש נכבשה ונהרסה בידי יהושע ושבטי ישראל, אבל נראה שאת הרס לכיש הכנענית יש לייחס לכלישתים, שבאותה עת התנחלו

ל יד מושב לכיש, בין גבעות השפלה, מתרומם תל לכיש, בולט בגודלו ובמורדותיו החזקים. בתל לכיש התקיים יישוב במשך יותר משלושת אלפים שנה, מן התקופה הכלקוליתית באלף הרביעי לפנה"ס ועד לתקופה ההלניסטית, ובכל התקופות האלה הייתה לכיש אחד היישובים החשובים בארץ ישראל.

עיר שבוצרה לה יחדיו

לכיש הייתה אחת מערי הממלכה הכנעניות הגדולות והחשובות, אבל כיום אפשר לראות רק מעט משרידיה של העיר הכנענית. במחצית הראשונה של האלף השני לפנה"ס (תקופת הברונזה התיכונה ב') בוצרה העיר בסוללות עפר אדירות שנשפכו על מדרון התל ובחפיר שנחצב בסלע למרגלות הסוללה. ביצורים

החפירות בתל לכיש

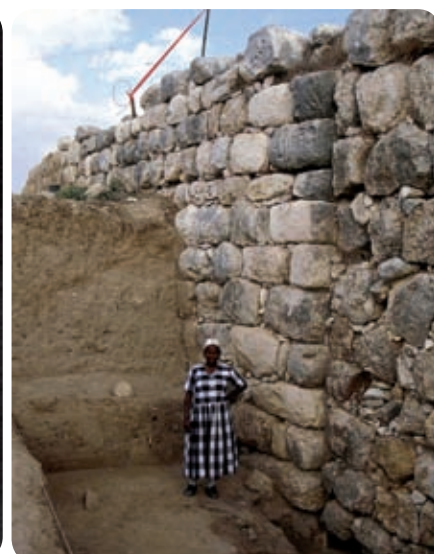
תל לכיש נחפר כמה פעמים. בין 1932 ו-1938 חפרה כאן משלחת בריטית גדולה, בראשותו של ג'ון סטארקי. החפירה, בין הגדולות ביותר שנערכו בארץ ישראל, הגיעה לקצה הפתאומי בשנת 1938, כאשר סטארקי נרצח בידי פורעים ערבים בדרכו מלכיש לירושלים להשתתף בטקס הפתיחה של מוזיאון רוקפלר. בין 1966 ו-1968 חפר כאן יוחנן אהרוני. חפירתו הייתה מוגבלת הן במטרותיה והן בהיקפה, והתרכזה באזור "מקדש השמש" מהתקופה הפרסית. בין 1973 ו-1993 חפרה כאן משלחת גדולה מטעם אוניברסיטת תל אביב בראשותו של פרופ' דוד אוסישקין. המשלחת התרכזה בחקר שרידי העיר מתקופת מלכי יהודה. עם סיום החפירות החלו עבודות שחזור בשער העיר ועבודות הכנה לפתיחת האתר כגן לאומי. עבודות אלו נפסקו באמצע מחוסר תקציב. בקרוב יחודשו העבודות לקראת פתיחת האתר כגן לאומי לקהל.

שער העיר המשוחזר חלקית

אחד מ"מכתבי לכיש" שנכתבו ערב הכיבוש הבבלי בשנים 586-588 לפנה"ס

יסודות ארמון המצודה בצדו המערבי

של כלי חרס נמצאו מתחת לעיי ההריסות, ובהם הרבה קנקנים גדולים המכונים קנקני "למלך". על ידידות הקנקנים יש טביעת חותם שבמרכזו סמל מלכותי, מתחתיו הכתובת "למלך" ומעליו שם של אחת מבין ארבע ערים - חברון, זיף, שוכה או ממשות. טביעות חותם אלה, שזדמות להן נמצאו ברחבי יהודה, קשורות ככל הנראה בהכנות לקראת הפלישה האשורית.

בפינה הדרום-מערבית של התל, בסמוך לדרך העולה אל שער העיר, נערכה ההתקפה המרכזית, שכן בשל התנאים הטופוגרפיים במקום הוא היה הנוח ביותר להסתערות על החומה. מחנהו של מלך אשור היה ממוקם ככל הנראה באזור מושב לכיש של היום. כנגד המדרון בפינת התל שפכו האשורים

המרד. המסע מתואר במפורט הן בספרי המקרא והן בכתובות האשוריות. לאחר שכבש את פלשת פנה סנחריב לכבוש את ארץ יהודה. הוא הגיע עם צבאו ללכיש, שם מצור על העיר, כבש אותה, הרס אותה כליל והגלה את תושביה. לאחר מכן כבש והרס ערים רבות נוספות בשפלת יהודה. ממחנהו בלכיש שלח סנחריב חיל משלוח לירושלים, וחזקיהו נכנע בלי שהעיר נכבשה, שילם מס כבד לאשור, ויהודה הפכה להיות ממלכה וסלית של מלך אשור.

הקרב על לכיש מתועד על ידי כמה מקורות המשלימים זה את זה. עיר המבצר שנכבשה על ידי סנחריב מוכרת היטב מהחפירות. העיר נהרסה בשרפה עצומה שסימניה ניכרים בכל מקום. כמויות גדולות

מים שחציבתו לא הסתיימה. באר עמוקה הנמצאת בפינה הצפון-מזרחית של העיר ומשולבת בחומה הייתה מקור מים מרכזי ליישוב. הבאר נוקתה עד תחתיתה בידי המשלחת הבריטית. בתחילה נבנו בעיר המבצר רק מעט בתי מגורים, אבל היישוב גדל עם הזמן, ובסוף המאה השמינית, ערב ההתקפה האשורית, חיו כאן בוודאי כמה אלפי אנשים.

כיבוש לכיש

בסוף המאה השמינית לפנה"ס כרת מלך יהודה חזקיהו ברית עם מלכים מפלשת ועם מצרים נגד אשור, ששלטה עד לשערי מצרים. בשנת 701 לפנה"ס יצא סנחריב מלך אשור למסע צבאי לארץ ישראל לדיכוי

סוללת מצור, שהיא סוללת המצור הקדומה ביותר הידועה כיום. הסוללה הייתה עשויה מאבני שדה שנאספו בסביבה ונערמו כנגד מדרון התל. פני הסוללה צופו בשכבת טיט, ולמעלה, במפילס תחתית החומה, הוכנה פלטפורמה רחבה מאדמה. על הפלטפורמה הציבו האשורים את הנשק "הכבד" - אילי מצור שחוד המתכת שלהם התחיל לקעקע את המרפסות ואת העמדות שעל החומה, שעליהן ניצבו מגני העיר.

כשראו המגנים את המתרחש מיהרו לשפוך סוללה נגדית כנגד צדה הפנימי של החומה, כדי להכין קו הגנה נוסף וגבוה יותר. העפר לשפיכת הסוללה הנגדית נלקח מהשכבות הקדומות של התל, כנראה באזור הבאר. אבל דבר לא עזר, האשורים פרצו את החומה, הגביהו את סוללת המצור, פרצו את המכשול הנוסף שהכינו הנצורים וכבשו את העיר. יותר מאלף ראשי חצים מברזל נמצאו באזור ההסתערות על החומה - עדות לקרב הקשה.

השלמת התמונה על המצור מגיעה מאשור. בארמונו של סנחריב בעיר נינוה, בירת אשור, התגלה תבליט אבן המתאר בפירוט רב את המצור על לכיש. גודלו של התבליט ומיקומו במקום מרכזי בארמון מלמדים על חשיבותה המיוחדת של לכיש באותם ימים. התבליט הובא לפני כ־150 שנה ללונדון ומוצג כיום במוזיאון הבריטי. על אף התיאור הסכמטי נראים היטב שתי החומות והשער, ואולי אף ארמון המצודה, סוללת המצור וההתקפה האשורית, אילי המצור ותושבי העיר.

הטקסט המקראי, הכתובות האשוריות, החפירות בלכיש והתבליט האשורי מצטרפים לתיאור מיוחד במינו של עיר מרכזית בממלכת יהודה ושל קרב מצור בתקופת המקרא.

גלגולי היישוב

לאחר כמה עשרות שנים, אולי בתקופת המלך יאשיהו, בחלקה האחרון של המאה השביעית לפנה"ס, נבנתה לכיש מחדש כעיר מבצר של ממלכת יהודה. אלא שהעיר המשוקמת הייתה קטנה ועלובה ביחס לעיר שקדמה לה. הדרך העולה אל השער, בית השער והחומה שוקמו על גבי הריסות קודמיהם. ארמון המצודה

הארכיאולוג הבריטי ג'ון סטארקי בחדר השער שבו נמצאו "מכתבי לכיש"

הבאר בפינה הצפון-מזרחית של התל

סוללת המצור ששפך הצבא האשורי בפינה הדרום-מערבית של העיר

קטע מהתבליט האשורי המתאר את ההתקפה על לכיש. במרכז: איל מצור תוקף את שער העיר

קנקנים מטיפוס "למלך". אחד מהם נושא טביעת חותם עם סמל ארבע-כנפי והכתובת "למלך חברון"

ראשי חצים מברזל ואחד מעצם, שנמצאו באזור ההסתערות על החומה

מסלול

גן לאומי תל לכיש

השיחף היחידי שנותר על התל ואגדות רבות נרקמו על השד השוכן בו ואל באר המים בעומק 44 מטרים, ולעצור בבוסתן למנוחה. באתר שלטי הסברה על אודות הממצאים השונים.

מנקודות התצפית על התל אפשר להשקיף אל השטחים הפתוחים של השפלה הדרומית, הרי חברון, רמת סיריון ומישור החוף.

הוראות בטיחות: ההליכה על השביל המסומן בלבד. ברחבי הגן יש בורות ויש ללכת בזהירות. הבערת אש בשטח הגן אסורה. הפגיעה בחי, בצומח ובדומם אסורה. יש לשמור על הניקיון ועל חיות הבר באזור.

מוקדי עניין נוספים באזור: גן לאומי מערות סמך, מתחם הכולל מערות פעמון, חלקן שלמות, קבר שיח' עבדאללה, גן לאומי בית גוברין וחרבת מדרס.

הגן הלאומי פתוח לציבור הרחב ללא תשלום, אפשר לקבל מידע נוסף ולהזמין הדרכות חווייתיות לכל המשפחה במרכז חינוך והסברה שפלה וחוף בטלפון: 08-6739660.

כתבה: דיוו בן יאיר (גולדהירש), מנהלת מחו"ה שפלה והר, מחוז מרכז, רשות הטבע והגנים

איך מגיעים? אל התל מגיעים מכביש 35 (כביש קריית גת-ת"ר/קומייא), בצומת לכיש פונים לכיוון מושב לכיש. נוסעים עד מושב לכיש ומעט לפני שער הכניסה למושב פונים שמאלה (מזרחה) עד מגרש החניה המוסדר.

מה באתר? השרידים הארכיאולוגיים שנחשפו במקום הם מוקד המשיכה העיקרי של מטיילים בגן הלאומי תל לכיש. רשות הטבע והגנים הכשירה שביל העובר במקומות החשובים והיפים שבתל, שבו אתרי מורשת ונוף כפרי פתוח. אין לסטות משביל זה. המסלול מיועד לכל המשפחה (ללא עגלות) ואורכו כ-40 דקות.

מסלול הסיור: הסיור מתחיל למרגלות התל, בחורשה נאה שבה שולחנות פיקניק, ברזי מים, פחי אשפה ומתקנים נוספים, ומסתיים בצדו השני של התל, בבוסתן שבו עצי זית, שקדיות וצבריים. הבוסתן שוקם על ידי רשות הטבע והגנים להנאת המטיילים. בדרך נפגוש שרידים מרהיבים: שער העיר הקדום, חדר המכתבים שבו נמצאו מכתבים בכתב עברי קדום המספרים את סיפור התקופה, רחוב מרכזי שבו התגלו שרידי מגורים וחניויות קטנות, חצר ארמון המצודה, ומבנה היסודות של ארמון המצודה, שהוא המבנה הגדול ביותר בארץ מתקופה זו, וממנו תצפית מצוינת. משם אפשר להמשיך אל עץ

נשאר בהריסותיו במרכז היישוב. מספר התושבים היה קטן יותר, והרבה שטחים פתוחים נשארו בין הבתים.

בשנים 588-586 לפנה"ס נכבשה לכיש ונהרסה מחדש בידי צבא נבוכדנצר מלך בבל. בירמיהו לד' ז' מצוין שלכיש ועזקה היו בין הערים האחרונות שנותרו ביהודה כאשר הצבא הבבלי צר על ירושלים.

בחדר קטן בשער העיר חשפה המשלחת הבריטית כ-20 אוסטרקונים - כתובות בדיו על גבי שברי חרס, אשר נמצאו בין עיי ההרס והשריפה. תעודות אלה ידועות כיום בשם "מכתבי לכיש", ומהוות את קבוצת התעודות החשובות ביותר שנתגלו מתקופה זו בארץ ישראל.

האוסטרקונים כתובים בעברית עתיקה, והם מכתבים שנכתבו אל מושל לכיש, או העתקי מכתבים שנשלחו על ידו לירושלים, ערב המצור הבבלי על העיר. מכתב אחד מדגיש "כי אל משואות לכיש אנחנו שומרים... כי לא נראה את עזקה". ממנו אפשר ללמוד שקשר עין בין המצודות השונות התקיים בעזרת משואות.

בתקופה הפרסית-הלניסטית, במאות החמישית-שלישית לפנה"ס, שוקם היישוב מחדש כעיר מחוז. השער והחומה נבנו מחדש, וארמון קטן נבנה על גבי הריסות ארמון המצודה. מקדש יפה, שכונה "מקדש השמש" על ידי המשלחת הבריטית, נבנה ממזרח לארמון. היישוב בלכיש נעזב סופית בתקופה ההלניסטית, ומרשה הסמוכה הפכה לעיר המרכזית באזור.